گزارش جلسه شورای گفت و گوی دولت و بخش خصوصی استان زنجان				
شماره نشست: ۱۰۶	تاریخ جلسه: ۱۴۰۵/۰۳/۲۸	ساعت شروع: ۹:۰۰	ساعت خاتمه: ۱۱:۰۰	محل نشست: سالن مهرانه زنجان

عناوین دستورجلسات

جلسه ۱۰۶ شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی استان زنجان، روز پنجشنبه مورخ ۱۴۰۵/۰۳/۲۸ رأس ساعت ۹:۰۰ صبح با حضور جناب آقای دکتر علی دارابی قائم محترم وزیر میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، اعضای محترم کمیسیون گردشگری اتاق ایران و کمیسیون‌های گردشگری اتاق‌های بازرگانی با محوریت "بررسی نقش بخش خصوصی در توسعه گردشگری ادیان"، در محل سالن همایش مهرانه زنجان برگزار شد.

عنوان دستور جلسه: بررسی نقش بخش خصوصی در توسعه گردشگری ادیان

عنوان خارج از دستور جلسه: ضرورت همکاری و مساعدت وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی جهت ارائه تسهیلات کم‌بهره جهت احداث هتل پنج ستاره در زنجان

الف- دولت

ردیف	نام و نام خانوادگی	سمت	وضعیت حضور (حاضر/ غایب/ نماینده)	نام و نام خانوادگی نماینده
۱	علی دارابی	قائم محترم وزیر میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی	حاضر	
۲	سید محسن صادقی	استاندار (رئیس شورای استانی)	حاضر	
۳	احمد خداوردی	ریاست سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی	حاضر	
۴	خلیل قاسملو	مدیرکل اداره امور اقتصادی و دارایی	حاضر	
۵	امیرعلی مسیبی	مدیرکل اداره صنعت، معدن و تجارت	حاضر	
۶	علی کریمی	مدیرکل اداره تعاون، کار و رفاه اجتماعی	حاضر	
۷	اکبر کرامتی	ریاست سازمان جهاد کشاورزی	حاضر	
۸	عبدالرضا خاتمی	دبیر کمیسیون هماهنگی بانک‌های استان	حاضر	

ب- مجلس شورای اسلامی

ردیف	نام و نام خانوادگی	سمت	وضعیت حضور (حاضر/ غایب/ نماینده)	نام و نام خانوادگی نماینده
۱	مصطفی طاهری	نماینده مجلس	حاضر	
۲	منصور علیمردانی	نماینده مجلس	حاضر	

ج- قوه قضائیه

ردیف	نام و نام خانوادگی	سمت	وضعیت حضور (حاضر/ غایب/ نماینده)	نام و نام خانوادگی نماینده
۱	علی فرجی برحق	رئیس کل دادگستری استان	نماینده	محمدرضا احمدی (معاون اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم دادگستری)
۲	بهروز عباسی	دادستان مرکز استان	حاضر	

د- شهرداری و شوراها

ردیف	نام و نام خانوادگی	سمت	وضعیت حضور (حاضر/ غایب/ نماینده)	نام و نام خانوادگی نماینده
۱	منصور سلطانی محمدی	شهردار مرکز استان	غایب	
۲	سید امین حسینی	رئیس شورای اسلامی استان	غایب	

هـ- تعاونی و خصوصی

(رؤسای اتاق‌ها)

ردیف	نام و نام خانوادگی	سمت	وضعیت حضور (حاضر/ غایب/ نماینده)	نام و نام خانوادگی نماینده
۱	صمد یوسفی اصل	رئیس اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی مرکز استان (دبیر و سخنگوی شورای استان)	حاضر	
۲	نوروز محمدی	رئیس اتاق تعاون مرکز استان	غایب	
۳	سجاد مقدمی	رئیس اتاق اصناف مرکز استان	غایب	

مدیران عامل یا رؤسای هیأت مدیره شرکت های برتر خصوصی و تعاونی یا رؤسای تشکل های اقتصادی بخش خصوصی و تعاونی

ردیف	نام و نام خانوادگی	سمت	وضعیت حضور (حاضر/ غایب/ نماینده)	نام و نام خانوادگی نماینده
۱	سجاد نباتچیان	رئیس خانه صنعت، معدن و تجارت استان	حاضر	
۲	حسن مجتبی‌زاده	ریاست سازمان نظام مهندسی ساختمان استان	غایب	
۳	مهدی محمودی	ریاست سازمان نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی استان	حاضر	
۴	سعید آقاخانی	ریاست سازمان نظام صنفی رایانه‌ای استان	غایب	
۵	محمدحسن بیگدلی	رئیس اتحادیه صنف تولیدکنندگان و بافندگان فرش دستباف زنجان	غایب	
۶	فاطمه عبداللهی	رئیس انجمن تولیدکنندگان و صادرکنندگان صنایع دستی استان	حاضر	

۷	کیان صالحی	رئیس انجمن کفش استان	حاضر	
۸	محسن سلیمی	رئیس اتحادیه مسگران و مس‌فروشان شهرستان زنجان	حاضر	

و- اسامی مدعوین و سایر مراجع و دستگاه‌ها

ردیف	نام و نام خانوادگی	سمت
۱	علی صادقی	معاون سیاسی، امنیتی و اجتماعی استانداری
۲	محسن محمدیان	مدیرکل دفتر هماهنگی امور سرمایه‌گذاری و اشتغال استانداری
۳	سید میکائیل موسوی	مدیرکل اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان زنجان
۴	امیر کرم‌زاده	مدیرکل اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اصفهان
۵	عطا حسن‌پور	مدیرکل اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان لرستان
۶	زین‌العابدین گنج‌خانلو	مدیرکل گمرک استان زنجان
۷	داریوش نادری	معاون صنایع دستی اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان زنجان
۸	رضا میرزائی پور	رئیس اداره میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی شهرستان ابهر
۹	زهرا عنایتی	رئیس اداره اجرای اسناد رسمی استان زنجان
۱۰	سید مصطفی موسوی	رئیس کمیسیون گردشگری اتاق بازرگانی ایران
۱۱	مسعود شیرین‌کلام	دبیر کمیسیون گردشگری اتاق بازرگانی ایران
۱۲	مژگان ایزدی	رئیس کمیسیون گردشگری، فرش و صنایع دستی اتاق بازرگانی اصفهان
۱۳	جلال مفیدی	نایب رئیس کمیسیون گردشگری اتاق بازرگانی زنجان
۱۴	سیدرضا هاشمی	رئیس انجمن گردشگری استان زنجان
۱۵	ناصر علیمردانی	رئیس انجمن تولیدکنندگان محصولات مسی استان زنجان
۱۶	فرزاد خلج	دبیر کمیسیون گردشگری اتاق بازرگانی زنجان
۱۷	علیرضا فیروزفر	عضو هیئت امنای حسینیه اعظم
۱۸	احسان بام زر	نایب رئیس اتاق بازرگانی لرستان
۱۹	سید ذکریا هاشم‌امیری	رئیس گروه توسعه گردشگری و بازاریابی اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان
۲۰	یحیی رحمتی	صاحب‌نظر حوزه میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی
۲۱	سید سعید صفوی	صاحب‌نظر حوزه میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی
۲۲	منصور علمی‌فرد	رئیس اتحادیه صادرکنندگان استان زنجان
۲۳	مهدی مصدری	رئیس آژانس مسافرتی آکای‌گشت
۲۴	علیرضا فیاضی	کارشناس مسئول- اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان لرستان
۲۵	پیمان فخاری	معاون شرکت شهرک‌های صنعتی استان زنجان
۲۶	مهدی ساشورپور	معاون فرهنگی دانشجوئی دانشگاه آزاد اسلامی زنجان
۲۷	علی محمدی	معاون دانشگاه پیام نور زنجان

۲۸	حسن حق‌نظری	رئیس اتحادیه چاقوسازان و چاقوفروشان زنجان
۲۹	محمدرسول زکی	نایب رئیس اتحادیه چاقوسازان و چاقوفروشان زنجان
۳۰	مهدی طهماسبی	عضو هیئت مدیره انجمن صدور خدمات فنی و مهندسی استان زنجان
۳۱	سید جواد موسوی	نایب رئیس انجمن صنایع دستی استان
۳۲	مهنا محمودی	مدیر مجموعه گردشگری چای باغ
۳۳	عباس نوری	مدیر اجرایی خوشه چاقوی زنجان
۳۴	رحیم حاج نایبی	نایب‌رئیس جامعه هتلداران زنجان
۳۵	اسماعیل اسعد	مدیرعامل شرکت هجرت گونای
۳۶	ناصر قائمی	مدیریت مجتمع شهر شادی پارسیان
۳۷	مصطفی نیتی	کارشناس- بانک تجارت
۳۸	مهرداد سعیدی	مدیرعامل شرکت نوین تجارت آداک
۳۹	یوسف مرادلو	مدیرعامل شرکت خالص‌سازان زنجان
۴۰	ناصر ایمانی	مدیرعامل شرکت مهارت پیشه عصر نوین
۴۱	علیرضا حمزه‌لو	مدیرعامل شرکت توسعه گردشگری آفتاب
۴۲	افسانه یزدان‌شناس	عضو هیئت مدیره انجمن صنایع دستی استان زنجان
۴۳	رجبعلی قشمی	عضو هیئت مدیره انجمن صنایع دستی استان زنجان
۴۴	مژگان بروشک	دبیر انجمن کفش استان زنجان
۴۵	اکرم حسنی	دبیر کل اتاق بازرگانی زنجان
۴۶	فرانک رسولی	مسئول دبیرخانه شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی استان
۴۷	امید مالکی	کارشناس دبیرخانه شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی استان

مشروح مذاکرات

جلسه ۱۰۶ شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی استان زنجان، روز پنجشنبه مورخ ۱۴۰۵/۰۳/۲۸ رأس ساعت ۹:۰۰ صبح با حضور جناب آقای دکتر علی دارابی قائم محترم وزیر میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، اعضای محترم کمیسیون گردشگری اتاق ایران و کمیسیون‌های گردشگری اتاق‌های بازرگانی با محوریت "بررسی نقش بخش خصوصی در توسعه گردشگری ادیان"، در محل سالن همایش مهرانه زنجان برگزار شد.

جناب آقای صمد یوسفی اصل، رئیس محترم اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی زنجان: بسم الله الرحمن الرحیم، در این نشست ارزشمند حضور جناب آقای دکتر دارابی قائم‌مقام محترم وزیر میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، جناب آقای دکتر صادقی معاون محترم سیاسی، امنیتی و اجتماعی استانداری، جناب آقای موسوی رئیس محترم کمیسیون گردشگری اتاق بازرگانی ایران، جناب آقای علیمردانی نماینده محترم مردم ابهر، خرمدره و سلطانیه در مجلس شورای اسلامی، جناب آقای شیرین کلام دبیر محترم کمیسیون گردشگری اتاق

بازرگانی ایران، مدیران کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی سراسر کشور، رؤسای محترم اتاق‌های بازرگانی و رؤسای محترم کمیسیون‌های گردشگری سراسر کشور، مسئولان ارشد ملی و استانی، فعالان حوزه گردشگری و صنایع دستی، خیر مقدم و خوشامد عرض می‌کنم. نشست امروز، فراتر از یک گردهمایی دوره‌ای، فرصتی برای بازتعریف زنجیره ارزش گردشگری و صنایع‌دستی و تقویت هم‌گرایی در مسیر توسعه اقتصادی است. زنجان به عنوان خاستگاه باشکوه تجمعات آیینی کشور، الگویی بی‌نظیر از پتانسیل جذب گردشگر معنوی را داراست. اما نگاه ما در پارلمان بخش خصوصی، فراتر از مرزهای جغرافیایی است. ایران مهد تمدن‌های کهن و تجلی‌گاه همزیستی مسالمت‌آمیز ادیان توحیدی است. آثاری هم‌چون گنبد سلطانیه و نیایشگاه‌های کهن تاریخی در این خطه، سند زنده این ادعا هستند. اتاق بازرگانی زنجان با تدوین بسته‌های جامع و شفاف سرمایه‌گذاری در حوزه‌های گردشگری خلاق، صنایع دستی و اکوتوریسم، آمادگی کامل خود را برای مشارکت‌های کلان بین‌استانی اعلام می‌دارد. انتظار می‌رود خروجی این اجلاس سراسری، تدوین یک نقشه راه عملیاتی برای شکل‌گیری "کریدورهای مشترک گردشگری بین‌المللی" میان استان‌ها باشد. امیدوارم این نشست به پشتوانه تخصص و دغدغه‌مندی شما همکاران گرامی، به تصمیماتی سازنده، ثروت‌آفرین و اشتغال‌زا برای کشور عزیزمان منتج شود. از توجه و حضور ارزشمند شما سپاسگزارم.

جناب آقای سید مصطفی موسوی، رئیس محترم کمیسیون گردشگری اتاق بازرگانی ایران: با سلام و احترام. در ابتدا مراتب سپاس و قدردانی خود را از مردم شریف، مهربان و میهمان‌نواز استان زنجان ابراز نموده و به نیابت از حاضران، از مساعی ارزنده جناب آقای یوسفی و کلیه ارکان اتاق بازرگانی زنجان در میزبانی شایسته از این نشست تخصصی تشکر ویژه می‌نمایم. از حضور ارزشمند جناب آقای دکتر دارابی قائم مقام محترم وزیر میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی تشکر می‌کنم. همچنین از حضور مقامات محترم استانداری زنجان و مدیران موفق حوزه میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان‌ها از جمله جناب آقای کرم‌زاده، آقای طاهری، آقای حسن‌پور و آقای موسوی تقدیر و تشکر می‌کنم.

رویکرد اتاق بازرگانی و بخش خصوصی در مواجهه با پدیده‌های مختلف، رویکردی اصالتاً اقتصادمحور، سودآور و اشتغال‌زا است. مقوله "گردشگری ادیان و مذاهب" همواره صرفاً از منظر فرهنگی نگریسته شده است؛ اما امروزه با توجه به تحولات دیپلماتیک اخیر و گشایش‌های بین‌المللی و پایان یافتن منازعات و شرایط تحمیلی علیه کشور، در آستانه جهش ورود گردشگران خارجی قرار داریم و قطعاً یکی از سودآورترین و ارزآورترین حوزه‌ها، گردشگری مذهبی و ادیان خواهد بود. مستندات آماری نشان می‌دهد که حجم گردش مالی سالیانه گردشگری ادیان در سطح جهان به مرز ۲۰۰ میلیارد دلار رسیده و سالانه ۶۰۰ میلیون سفر مذهبی و معنوی در جهان ثبت می‌شود که نرخ رشد آن از بسیاری از شاخص‌های دیگر گردشگری پیشی گرفته است. کشور ایران به عنوان بستر هم‌زیستی تشیع، تسنن و حتی فرق و مذاهب اسلامی دیگر نظیر علوی‌ها، واجد یکی از بزرگ‌ترین شبکه‌های امکانات زیارتی و آیین‌های معنوی در منطقه است. در حال حاضر کشور عراق بیشترین بهره‌برداری اقتصادی را از این مزیت رقابتی انجام می‌دهد و سایر کشورها سهم ناچیزی دارند؛ لذا تنوع کم‌نظیر آیین‌ها و مناسک و میراث معنوی در ایران، بهترین ابزار برای پاسخ به نیاز معنوی جهان و جذب گردشگر است.

خطای راهبردی گذشته این بوده است که گردشگری مذهبی صرفاً به "گردشگری زیارتی محض" در شهرهایی چون مشهد، قم و شیراز محدود می‌شد؛ در حالی که این حوزه، بازتاب‌دهنده یک تجربه زیستی، معنوی و فرهنگی کلان است. تلفیق آیین‌ها، رویدادها، فرهنگ‌ها، سلامت و میراث مذهبی، یک پکیج اقتصادی کامل و درآمدزا ایجاد می‌کند که آژانس‌ها و مؤسسات فرهنگی می‌توانند بر بستر آن پکیج‌های جذابی را طراحی نمایند؛ مدلی که کشور هند به خوبی از آن بهره‌برداری کرده و رویدادهای معنوی خود را به صنعتی پول‌ساز تبدیل نموده است. مقایسه‌های تطبیقی میان عربستان، عراق، ترکیه و ایران نشان می‌دهد که ایران در تمام شاخص‌های بالقوه مذهبی و آیینی در مرتبه بالاتری

نسبت به کشورهای مذکور قرار دارد، اما دیدگاه سنتی و صرفاً فرهنگی حاکم، مانع فعال‌سازی ظرفیت‌های مادی آن شده است؛ لذا هم‌گرایی بیشتر وزارت میراث فرهنگی با بخش خصوصی در این راستا الزامی است.

بر اساس مطالعات استراتژیک، سه موتور محرک اصلی برای رشد گردشگری ایران تا افق ۱۴۱۰ قابل ترسیم است:

۱- **بخش زیارتی:** توسعه ظرفیت شهرهای مشهد، قم و شیراز. به عنوان مثال در مشهد مقدس، آرامگاه امام محمد غزالی قرار دارد که نزد اهل تسنن در کشورهای جنوب شرق آسیا مانند مالزی و اندونزی جایگاه والایی دارد و با فتوای تاریخی رهبر شهید انقلاب، موانع ساختاری جذب این زائران به طور کامل مرتفع شده است و هیچ محدودیتی برای جذب گردشگران سایر ادیان و مذاهب نداریم.

۲- **تلفیق زیارت و سلامت:** هدف‌گذاری بازارهای استراتژیک عراق، پاکستان، افغانستان، آذربایجان و به‌ویژه کشور ترکیه؛ چرا که جامعه علویان ترکیه اشتیاق بالایی برای حضور در اماکن مقدس ایران دارند.

۳- **رویدادها و آیین‌های مذهبی:** بهره‌گیری از ظرفیت بی‌بدیل محرم، اربعین و نیمه شعبان. بجز این ایام، هزاران آیین در کشور وجود دارد که از ظرفیت جذب گردشگر برخوردار هستند. کشورهایی نظیر ارمنستان با آیین جشن آب یا هند با جشن رنگ‌ها و با تکیه بر تبلیغات گسترده بین‌المللی، سالانه هزاران توریست را جذب می‌کنند. آشنایی با آیین‌ها برای گردشگران جذاب و لذت‌بخش است. ما نیز به تغییر رویکرد در این حوزه نیاز داریم.

در راستای تحقق این اهداف، سه اقدام عملیاتی پیشنهاد می‌گردد: نخست، راه‌اندازی "سامانه ملی آمار گردشگری مذهبی"؛ دوم، "توسعه محصولات ترکیبی "شامل تلفیق گردشگری زیارتی، سلامت، فرهنگی و طبیعت‌گردی در قالب یک پکیج واحد"؛ و سوم، "تبدیل رویدادهای مذهبی به برندهای بین‌المللی". ما در این حوزه بسیار ضعیف عمل کرده‌ایم، در حالی که آیین باشکوه هشتم محرم (یوم‌العباس زنجان)، آیین گل‌مالی در لرستان، و آیین‌های مذهبی در اصفهان، آران و بیدگل و کاشان هر کدام توانایی تبدیل شدن به یک برند جهانی و جذب هزاران گردشگر را دارند. کشور عربستان در دو ماه از سال، صدور روادید عادی خود را متوقف کرده و با تمرکز بر حج، درآمد ده‌ها میلیارد دلاری کسب می‌کند؛ ما نیز مکلف به احیای این صنعت با رویکرد اقتصادی هستیم. علاوه بر رویکرد فرهنگی، باید رویکرد اقتصادی نیز در پیش بگیریم.

در پایان امیدوارم با همکاری صمیمانه وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در این دوره، بتوانیم دستورالعمل و چارچوب حقوقی مشخصی جهت اعطای آزادی عمل به مؤسسات فرهنگی و هنری تدوین کنیم. این مؤسسات عموماً به دلیل درآمدزا نبودن، نیازمند کمک‌های دولتی هستند، اما با گره زدن فعالیت آن‌ها به جنبه‌های درآمدزایی گردشگری مذهبی، می‌توان منابع مالی پایداری برای هزینه‌کردهای فرهنگی کشور ایجاد نمود. با پای کار بودن و حمایت‌های همیشگی جناب آقای دکتر دارابی، امیدواریم این بسته پیشنهادی و دستورالعمل اجرایی ظرف یک الی دو ماه آینده به نتیجه نهایی برسد.

جناب آقای مسعود شیرین کلام، دبیر محترم کمیسیون گردشگری اتاق بازرگانی ایران: با سلام و احترام. در ابتدا ضمن عرض تعزیت و تسلیت به مناسبت فرا رسیدن ایام سوگواری محرم الحرام، مراتب خرسندی خود را از توفیق حضور در استان ولایت‌مدار زنجان، دیار شور و شعور حسینی، ابراز نموده و از میزبانی شایسته جناب آقای یوسفی‌اصل و مساعی ارزشمند همکاران محترم در اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی زنجان صمیمانه تقدیر و تشکر می‌نمایم. در ادامه مباحثی که در خصوص نقش بخش خصوصی در توسعه گردشگری ادیان توسط جناب آقای موسوی مطرح شد، گزارش کارشناسی خود را که مبتنی بر مستندات آماری در خصوص واکاوی بازار و ساختار درآمدی، جایگاه بین‌المللی ایران در گردشگری مذهبی و احصای شکاف‌های موجود نسبت به رقبای منطقه‌ای است، ارائه می‌کنم.

بر اساس ارزیابی‌های آماری سازمان جهانی گردشگری در سال ۲۰۲۴، گردشگری مذهبی حدود ۱۲ الی ۱۵ درصد از کل سفرهای بین‌المللی را به خود اختصاص داده است؛ اما نکته تأمل‌برانگیز برای اتاق‌های بازرگانی، دولت و مجلس شورای اسلامی این است که به‌رغم غنای بی‌نظیر

زیرساخت‌های میراثی و معنوی کشور، سهم واقعی ایران در این بازار به شدت ناچیز و فاقد آمارهای ثبتیِ قابل استناد است. بررسی گزارش‌های مؤسسات تحقیقات بازار نشان می‌دهد، ارزش بازار جهانی گردشگری مذهبی از ۱۷۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۴ به ۱۹۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۵ ارتقا یافته و پیش‌بینی می‌شود این رقم در سال ۲۰۲۶ به ۲۰۷ میلیارد دلار و تا سال ۲۰۲۶ به رقم ۲۸۶ میلیارد دلار برسد. همچنین بر اساس داده‌های ژانویه ۲۰۲۵، رکورد کل گردشگران بین‌المللی در سال ۲۰۲۴ به ۱.۴ میلیارد نفر رسیده و بر اساس شاخص جهانی سفر مسلمانان (GMTI) در سال ۲۰۲۵، تعداد گردشگران مسلمان در سال ۲۰۲۴، ۱۷۶ میلیون نفر ثبت شده و مجموع حجم سفرهای زیارتی، سالانه ۶۰۰ میلیون سفر بوده است.

در یک تحلیل تطبیقی با کشورهای پیشروی منطقه نظیر عربستان سعودی و عراق، ابعاد این بازار کاملاً عیان می‌شود؛ عربستان با جذب ۱ میلیون و ۶۰۰ زائر در حج واجب و ۱۵ میلیون زائر در عمره مفرده، در سال ۲۰۲۴ به درآمدی بالغ بر ۱۱.۷ میلیارد دلار از حج واجب و ۹.۲ میلیارد دلار از عمره (در مجموع نزدیک به ۲۱ میلیارد دلار) دست یافته است. نقش بخش خصوصی عربستان در این حوزه بسیار چشمگیر بوده است.

در همین راستا، کشور عراق نیز سالانه میزبان بیش از ۳۰ میلیون زائر مذهبی است که ۶ میلیون نفر آنان را اتباع خارجی تشکیل می‌دهد و هزینه هر زائر خارجی بین ۳۰۰ تا ۶۰۰ دلار برآورد می‌شود که این هزینه برای زائرین داخلی بین ۱۰۰ تا ۲۰۰ دلار است. این حجم از گردشگری مذهبی، ۵.۷ میلیارد دلار درآمد مستقیم برای عراق به همراه داشته، ۳/۳ درصد از تولید ناخالص داخلی (GDP) این کشور را محقق ساخته و سهمی ۶۰ درصدی در اشتغال محلی شهرهای کربلا و نجف ایجاد نموده است؛ در کنار آن، وجود ۴۵۰ هتل در نجف که ۲۴۰ واحد فعال آن به طور کامل توسط بخش خصوصی اداره می‌شوند، مؤید نقش‌آفرینی این بخش است.

بررسی چشم‌انداز ۲۰۲۶ عربستان سعودی نیز نشان می‌دهد که این کشور در سال ۲۰۲۵، حدود ۴۲ میلیارد دلار از گردشگری مذهبی، درآمد کسب نموده است. درآمد عربستان در این حوزه، هم‌تراز با کل درآمد گردشگری کشوری مانند ترکیه در طی ۲۰ سال (با سقف ۵۰ میلیارد دلار) است. عربستان، با افزودن ۷۶ هزار اتاق (رشد ۲۴ درصدی) و افزایش مراکز اقامتی مجوزدار به ۶۱۰ واحد، پذیرای ۲۱ میلیون زائر در مدینه منوره بوده است.

در موازات این آمارها، وضعیت کنونی ایران نشان می‌دهد که کشور در سال ۱۴۰۳ (پیش از بروز بحران‌های منطقه‌ای) میزبان بیش از ۷.۳ میلیون گردشگر خارجی بوده که ارزش‌آفرینی معادل ۷.۴ میلیارد دلار به همراه داشته است. بر اساس گزارش شورای جهانی سفر و گردشگری (WTTC) در سال ۲۰۲۴، صنعت گردشگری ایران، رشد ۸.۵ درصدی داشته است که دارای سهم ۳ درصدی در کل رشد اقتصادی بوده و ۴.۴ درصد از سهم اشتغال ملی را به خود اختصاص داده است. زائران عراقی با ۳۷ درصد، بزرگ‌ترین فراوانیِ گردشگران ورودی را به خود اختصاص داده‌اند و کشورهای جمهوری آذربایجان با ۱۱ درصد، ترکیه با ۹ درصد، پاکستان با ۶ درصد و لبنان با ۵ درصد در رتبه‌های بعدی قرار دارند. این ارقام، ضرورت برنامه‌ریزی هدفمند برای تجاری‌سازی ظرفیت‌های آیینی در شهرهایی نظیر مشهد، قم و همچنین رویداد عظیم اربعین حسینی با مشارکت ۳.۵ میلیون زائر ایرانی را دوچندان می‌سازد؛ رویدادی که یک فرصت طلایی برای استان‌های مرزی و پشتیبان نظیر زنجان ایجاد می‌کند.

در راستای پر کردن شکاف‌های ساختاری موجود و ارتقای سهم کمتر از نیم درصدی ایران از بازار جهانی، کمیسیون‌های تخصصی اتاق بازرگانی ایران نقشه راه راهبردی بخش خصوصی را در سه فاز عملیاتی به شرح ذیل تدوین نموده‌اند:

- فاز اول (بازه زمانی ۱۴۰۵ الی ۱۴۰۶): تمرکز بر ایجاد سامانه یکپارچه ثبت دیتای زائران در مبادی مرزی و فرودگاهی با همکاری وزارت میراث فرهنگی؛ اجرای پایلوت طرح "توریست‌کارت" در استان قم؛ تشکیل کارگروه‌های مشترک میان بخش خصوصی و وزارتخانه جهت تسهیل

مباحث حقوقی و گمرکی واردات تجهیزات گردشگری و هتل‌داری؛ حمایت از احیای بناهای تاریخی و بقاع متبرکه با هدف افزایش ماندگاری زائر.

- فاز دوم (بازه زمانی ۱۴۰۶ الی ۱۴۰۷): عبور از نگرش صرفاً زیارتی به سمت تلفیق ابعاد معنوی و مادی گردشگری؛ طراحی بسته‌های ترکیبی تجارت و زیارت با محوریت استان خراسان رضوی با هدف جهت جذب گردشگر از کشورهای پاکستان، ازبکستان، عراق و آذربایجان؛ و بهره‌گیری از ظرفیت تمام مناسبت‌های مذهبی اعم از اعیاد و ایام سوگواری با هم‌افزایی رؤسای کمیسیون‌های گردشگری اتاق‌های بازرگانی استان‌های پیشرو در گردشگری مذهبی.

- فاز سوم (بازه زمانی ۱۴۰۷ الی ۱۴۱۰): انعقاد تفاهم‌نامه‌های بین‌المللی با کشورهای پیشرو جهت جذب توریست مذهبی؛ راه‌اندازی خطوط پروازی مستقیم به شهرهای هدف؛ و برندسازی کلان هاب‌های زیارتی کشور شامل مشهد، قم، شاهچراغ شیراز و آستان شاه‌عبدالعظیم تهران و ... .

پتانسیل ساختاری اتاق بازرگانی نظیر استقرار دبیرخانه شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی در اتاق‌های بازرگانی، بهترین ابزار برای رفع موانع حقوقی و تسهیل سرمایه‌گذاری است. کمیسیون گردشگری اتاق ایران در کنار دولت و مجلس می‌تواند در توسعه گردشگری مذهبی در کشور نقش‌آفرینی نماید. تشکل‌های بخش خصوصی نقش مهمی در تعریف و اجرای پروژه‌ها دارند. اتاق‌های استانی قم، خراسان رضوی، فارس، زنجان و استان‌های مرزی می‌توانند در راستای شبکه‌سازی استانی و مطالبه‌گری مسائل بومی و تسهیل‌گری اجرای طرح‌ها در استان‌های خود ایفای نقش نمایند.

پس از اجرای این نقشه راه (افق ۱۴۱۰)، انتظار داریم که سهم ایران از بازار جهانی گردشگری مذهبی، افزایش یابد و سهم بخش خصوصی در ارائه خدمات گردشگری مذهبی به بیش از ۵۰ درصد ارتقا پیدا کند. شاهد رشد اشتغال پایدار در شهرهای زیارتی و سایر استان‌های هدف باشیم. بتوانیم آمار شفاف زائران خارجی و جریان ارزی ناشی از گردشگری مذهبی را جمع‌آوری نماییم. بتوانیم برند بین‌المللی "زیارت در ایران" را ایجاد نماییم.

در این راستا، به چند پیشنهاد عملیاتی کمیسیون‌های گردشگری اتاق ایران و اتاق‌های استانی اشاره می‌کنم:

۱. شفاف‌سازی آماری: راه‌اندازی سامانه یکپارچه ثبت زائران خارجی در مرزها و فرودگاه‌ها با همکاری وزارت میراث فرهنگی و مرکز آمار ایران تا پایان ۱۴۰۵.

۲. تسهیل سرمایه‌گذاری: ایجاد صندوق اعتباری گردشگری مذهبی با مشارکت بانک‌ها، آستان‌ها و بخش خصوصی برای تأمین مالی پروژه‌های اقامتی و حمل‌ونقل.

۳. بسته‌های ترکیبی: طراحی و اجرای بسته‌های «زیارت + سلامت» در مشهد و قم و «زیارت + تجارت» برای بازرگانان عراقی، پاکستانی و آذربایجانی با همکاری کمیسیون‌های مربوطه.

۴. تسهیل روادید و پرداخت: پیگیری راه‌اندازی «توریست‌کارت» در قم و مشهد به عنوان پایلوت برای تسهیل هزینه‌کرد زائران خارجی و شفاف‌سازی جریان ارزی.

۵. بهره‌مندی از رویدادهای مذهبی: تبدیل مناسبت‌هایی مانند دهه کرامت، نیمه شعبان، محرم و اربعین به فرصت‌های جذب گردشگر بین‌المللی با استانداردسازی خدمات و بازاریابی هدفمند.

۶. همکاری بین‌المللی: انعقاد تفاهمنامه با اتاق‌های بازرگانی عراق، پاکستان، آذربایجان، بحرین و کویت برای تبادل گردشگر مذهبی و بسته‌های ترکیبی.

۷. توانمندسازی بخش خصوصی: برگزاری دوره‌های آموزشی برای هتل‌داران، آژانس‌ها و راهنمایان گردشگری در استان‌های هدف (خراسان رضوی، قم، فارس، زنجان و شهرهای مرزی).

۸. برندسازی بین‌المللی: راه‌اندازی کمپین بازاریابی دیجیتال «زیارت در ایران» با محوریت آرامگاه‌های ائمه اطهار و امامزادگان، با استفاده از هوش مصنوعی و واقعیت مجازی.

۹. پیگیری مصوبات قانونی: رفع موانع قانونی و گمرکی برای واردات خودروهای گردشگری و تجهیزات هتلی (بر اساس برنامه هفتم توسعه).

۱۰. ارزیابی مستمر: تشکیل کارگروه پایش و ارزیابی عملکرد نقشه‌راه توسعه گردشگری مذهبی با نقش محوری کمیسیون گردشگری اتاق ایران.

با توجه به راهبردهایی نظیر شفاف‌سازی آمار، طراحی بسته‌های ترکیبی، تسهیل روادید و نظام پرداخت‌ها، بهره‌مندی از رویدادهای مذهبی، همکاری‌های بین‌المللی با کشورهای همجوار، اتکا به ظرفیت اتاق‌های بازرگانی مشترک با کشورهای همسایه، توسعه گردشگری مذهبی نه یک انتخاب، بلکه یک ضرورت قطعی اقتصادی برای کشور است. آغاز این حرکت تحولی، نیازمند یک تصمیم شجاعانه اجرایی است که خوشبختانه اتاق بازرگانی زنجان در این مسیر، پیشگام و پیشرو ظاهر شده است.

جناب آقای امیر کرم‌زاده، مدیرکل محترم اداره میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان اصفهان: بسم الله الرحمن الرحیم. عرض سلام، خداقوت و احترام دارم خدمت میهمانان ارجمند، هنرمندان گران‌قدر و همشهریان شریف و بزرگوارم. همچنین مراتب تقدیر خود را از میزبانی شایسته اتاق بازرگانی زنجان، به‌ویژه جناب آقای یوسفی که مساعی ارزنده‌ای را در جهت برگزاری این رویداد راهبردی مبذول داشته‌اند، ابراز می‌نمایم. مردم زنجان، مردمی فضیلت‌مدار و حسینی هستند که با تمام وجود آمادگی دارند تا برای تعالی و آبادانی این خاک جان‌فشانی کنند. از جناب آقای صادقی، صمیمانه قدردانی نموده و برای ایشان آرزوی توفیق مستمر دارم. همچنین از جناب آقای دکتر علیمردانی که از نمایندگان فعال، پای کار و حامیان جدی حوزه میراث فرهنگی در مجلس شورای اسلامی هستند و به طور مستمر و هفتگی در خصوص مسائل ملی و استانی با یکدیگر مشورت و تبادل نظر داریم، تشکر می‌نمایم.

وزارت میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، هم در دوره مدیریت جناب آقای ضرغامی و در دوره مسئولیت و مدیریت جناب آقای دکتر صالحی‌امیری، گام‌های مؤثری را در تعامل با قوه مقننه برداشته است. این ارتباط مستمر منجر به تصویب افزایش بودجه برای این وزارتخانه شده که بستر لازم را جهت پاسخ‌گویی به نیازهای جامعه هنرمندان صنایع دستی، اعطای تسهیلات و حمایت از آژانس‌ها و راهنمایان گردشگری فراهم ساخته است؛ خوشبختانه استان زنجان نیز در این مسیر پیشرو بوده و گام‌های مثبتی برداشته است.

در حوزه توسعه زیرساخت‌های اقامتی استان زنجان، خوشبختانه به دنبال جلسه کارشناسی روز گذشته که با حضور جناب آقای بیات‌منش معاون محترم هماهنگی امور عمرانی استانداری برگزار شد، چالش‌های مربوط به زمین پروژه هتل پنج‌ستاره زنجان به طور کامل مرتفع گردید. سرمایه‌گذار محترم جناب آقای علی‌محمدی متعهد شده‌اند که ظرف مدت سه سال، این پروژه حیاتی را به بهره‌برداری برسانند. در همین راستا، ما نیز تعهدات حمایتی خود را عهده‌دار شده‌ایم و موافقت اولیه جناب آقای دکتر دارابی را جهت تخصیص و جذب ۵۰۰ میلیارد تومان تسهیلات کم‌بهره از محل صندوق توسعه ملی یا منابع داخلی وزارتخانه برای این پروژه حیاتی اخذ نموده‌ایم که این امر نقشی کلیدی در حفظ آبروی زیرساختی زنجان ایفا خواهد کرد. جهت مقایسه، شایان ذکر است که در استان اصفهان، اخیراً با حضور وزیر محترم، ششمین هتل پنج‌ستاره به بهره‌برداری رسید و برنامه‌ریزی لازم برای افتتاح ۵ هتل پنج‌ستاره دیگر در سال جاری انجام شده است؛ حتی شهرستان‌های استان اصفهان از جمله خوانسار و کاشان نیز در حال احداث هتل‌های پنج‌ستاره هستند. در اصفهان، استاندار محترم جناب آقای دکتر جمالی‌نژاد، تعامل استراتژیک و مستمری با وزارتخانه و معاونین آن دارند و استراتژی ما جذب و میزبانی حداکثری رویدادهای ملی و بین‌المللی است.

استان زنجان با دارا بودن رتبه هشتم پتانسیل‌های گردشگری و بهره‌مندی از اقلیم چهارفصل و با در اختیار داشتن فضاهای آبی و طبیعت بکر و محصولات کشاورزی متنوع، ظرفیت لازم برای توسعه این صنعت را در اختیار دارد. صنعت گردشگری، یک صنعت پاک است. از منظر آینده‌پژوهی، در ۵۰ سال آینده با ورود گسترده هوش مصنوعی، اتوماسیون و رباتیک، بسیاری از صنایع سنتی و آلاینده توسط هوش مصنوعی و ربات‌ها جایگزین خواهند شد. با این اوصاف، حوزه خدمات و گردشگری رونق بیشتری خواهد یافت. چرا که جوامع بشری به دنبال کسب لذت و درک تجارب زیستی جدید خواهند رفت. بزرگ‌ترین ضعف کنونی ما در حوزه گردشگری، عدم اتکا به "رویدادمحوری" و فقدان نظام "روایت‌گری" است. برای محصول استراتژیکی نظیر چاقوی زنجان یا هنر بی‌بدیل ملیله‌دوزی که در دنیا منحصربه‌فرد است، باید ده‌ها سناریو و روایت جذاب داستانی تدوین شود. همچنین مجموعه "مردان نمکی" به عنوان یکی از نادرترین مومیایی‌های طبیعی جهان و از مهم‌ترین ارکان میراث فرهنگی بشریت، واجد ظرفیت ثبت جهانی و جذب نگاه‌های بین‌المللی است؛ چرا که گردشگری و صنایع دستی عمیقاً نیازمند دیده شدن هستند.

از آژانس‌ها و تورگردانان محترم تقاضا دارم که از هم‌اکنون نسبت به طراحی و پیش‌فروش تورهای منسجم مذهبی و فرهنگی برای ایام محرم، جهت بازدید از رویدادهای عظیمی چون دسته عزاداری حسینیه اعظم و زینبیه اعظم زنجان اقدام نمایند.

استان اصفهان امروزه مهد هم‌زیستی اقوام و ادیان مختلف الهی از جمله مسیحیان، کلیمیان، گرجی‌ها، عرب‌ها، ترک‌ها، لرها و بختیاری‌هاست. با توجه به رویکرد ارزشمند جدید جناب آقای دکتر دارابی در بزرگداشت مشاهیر، تقاضا دارم از محل اعتبارات این حوزه، اعتباری ویژه برای معرفی مشاهیر برجسته زنجان از جمله شیخ شهاب‌الدین سهروردی (شیخ اشراق) تخصیص یابد. در حوزه گردشگری مذهبی، وجود بقعه قیدار نبی (ع) یک ظرفیت بین‌المللی بی‌نظیر است که متأسفانه در معرفی آن و برگزاری رویدادهای جهانی پیرامون آن ضعیف عمل کرده‌ایم.

در پایان تأکید می‌نمایم که دلسوزان و بزرگان زنجان با غیرت و حمیت، پای کار آبادانی این خطه هستند و اگر وزارت میراث فرهنگی حمایت لازم را از بخش خصوصی زنجان انجام دهد، این بخش می‌تواند به تعهدات خود در توسعه گردشگری استان عمل نماید.

جناب آقای عطا حسن‌پور، مدیرکل محترم اداره میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان لرستان: بسم الله الرحمن الرحیم. با سلام و درود بیکران خدمت باشندگان عزیز، سروران ارجمند و مسئولان عالی‌قدری که در این نشست تخصصی شرف حضور دارند. از میزبانی گرم و شایسته مردم شریف زنجان، جناب آقای دکتر موسوی و جناب آقای یوسفی صمیمانه سپاسگزارم. بنده افتخار دارم که در دهه ۱۳۷۰، به مدت چهار سال در شهر زیبا و تاریخی ابهر زیسته و در رشته باستان‌شناسی کسب علم نموده‌ام و همواره خود را وام‌دار علم و اصالت این خطه می‌دانم.

در حوزه میراث معنوی و تجاری‌سازی آیین‌ها، به لطف و مساعی ارزشمند جناب آقای دکتر دارابی، سه آیین عزاداری کهن استان لرستان در فهرست میراث ملی و آیین‌های معنوی کشور به ثبت رسیده است. نخست، آیین باشکوه "چهل منبر" در روز تاسوعای حسینی است که در آن، زنان با پوشیه و پای برهنه، در سکوتی معنوی چهل منبر را پیموده و در هر ایستگاه به نیت برآوردن حاجات، شمع نذر می‌کنند؛ رویدادی که در سفرنامه "بارون دوبد" روسی نیز به زیبایی مستند شده است. دوم، پدیده "سقاخانه‌های خانگی" در شهر بروجرد است که طی آن، خانواده‌ها اتاقی از منزل خود را که به حیاط راه دارد، وقف نموده و تا چهل روز به صورت شبانه‌روزی میزبان و پذیرای عزاداران هستند. سوم و مهم‌تر از همه، آیین شکوهمند "گِل‌مالی" در روز عاشوراست. مردم این خطه در سحرگاه عاشورا با تلفیق عناصر چهارگانه مقدسه (آب، خاک، باد و آتش) یا همان چهار آخشیج ایرانی، جلوه‌ای از سوگواری بر آستان حضرت سیدالشهدا (ع) را خلق می‌کنند که در جهان بی‌رقیب است.

بررسی‌های باستان‌شناسی و متون مکتوب تاریخی، پیشینه این رفتار آیینی را به هزار سال قبل متصل می‌سازد. برخلاف تصور عمومی که رسمیت یافتن مذهب تشیع در ایران را صرفاً به عصر صفوی منسوب می‌دارد، شواهد دال بر آن است که ۶۰۰ سال پیش از صفویه و در قرن

چهارم هجری، با قدرت‌گرفتن خاندان آل بویه، حاکمی مقتدر در غرب کشور (از حد فاصل کرمانشاه تا لرستان) به نام "ابونجم بدر بن حسنویه" حکمرانی می‌کرده است. بر اساس مستندات مکتوب قرن چهارم هجری، از جمله کتاب تاریخ "ابوشجاع روذراوری"، این حاکم برای نخستین بار در آن مقطع تاریخیِ حساس، عزاداری آشکار برای امام حسین (ع) را پایه‌گذاری نمود که در نهایت در جسر (پل) بغداد به تنش کشیده شد. استمرار هزارساله این آیین در قلب و جان مردم، بر روی سنگ‌قبرهای کهن منطقه به مانند فریم‌های یک گزارش تصویری حکاکی شده است؛ تصاویری از لطمه‌زنی، گِل‌مالی، خاک بر سر ریختن در سوگ عزیزان، اسب کتل، وارونگی زین، سپر، شمشیر و تفنگ که همگی نمادهای باستانی عزا در فرهنگ ایرانی هستند. این سنت دیرینه در شاهنامه فردوسی و در سوگ قهرمانانی چون سهراب و سیاوش نیز بازتاب یافته و نشان می‌دهد که آیین خاک بر سر ریختن در سوگ بزرگان، ریشه در عمق تاریخ این مرز و بوم دارد.

امروز رویداد جهانی اربعین حسینی، ثروت و عواید کلانی را برای اقتصاد کشور عراق به همراه دارد؛ اما ریشه زیرساختی این مسیر نیز به هزار سال پیش برمی‌گردد. در سال ۳۷۴ هجری قمری، ابونجم بدر بن حسنویه با ساخت ۱۱ پل باستانی بزرگ (نظیر پل‌های کشکان، گاومیشان، پلدختر و پل سیاه)، مسیر عتبات عالیات را برای ایرانیان گشود و امن ساخت؛ شاهراه‌هایی که دقیقاً بر مسیر اربعین کنونی منطبق هستند. به دستور این حاکم، صنف موزه‌دوزان (کفاشان) بغداد و همدان سالانه ۳۰ هزار جفت کفش را به صورت رایگان برای زوار عتبات و حج، تولید و تأمین می‌کردند که این امر نشان‌دهنده استقرار یک نظامِ مدیریت زیرساخت و رفاه زائر در هزار سال گذشته است.

امروز آیین گِل‌مالی لرستان تحت شماره ۵۳ در فهرست میراث ملی کشور به ثبت رسیده است. در سحرگاه عاشورا، سوگواران پس از گِل‌مالی، پیکر خود را در کنار شعله‌های آتش خشک نموده و در قالب دسته‌جات منسجم به سمت میادگاه اصلی در دامنه قلعه تاریخی فلک‌الافلاک حرکت می‌کنند؛ رویدادی که نماد هم‌رنگی و خاکی بودن است و در آن آسمان و زمین به یک رنگ درمی‌آیند. همان‌طور که جناب آقای کرم‌زاده به درستی اشاره فرمودند، بزرگ‌ترین ضعف ما عدم "روایت‌گری" ساختارمند است. ما یک محور گردشگری با هزار سال قدمت مکتوب و زیرساخت‌های عظیم چون پل‌های تاریخی، آب‌انبارها و جاده‌های باستانی تا مرز ایلام در اختیار داریم که دقیقاً منطبق بر مسیرهای کاروانیِ مورد تأکید رهبران معزز است، اما نتوانسته‌ایم آن را ثروت‌زا کنیم.

در این راستا، پیشنهاد می‌گردد کمیسیون گردشگری اتاق بازرگانی ایران با هدایت جناب آقای موسوی، اقدامات لازم را جهت "احیا و تجاری‌سازی محور گردشگری مذهبی و آیینی غرب کشور" متمرکز سازد تا کشورهای ایران و عراق بتوانند به صورت متوازن و عادلانه از عواید اقتصادی این شاهراه بهره‌مند شوند. طراحی و برگزاری رویدادها و ایونت‌های گردشگریِ متناسب با تقویم مذهبی و ملی در طول این محور هزارساله، نقشی کلیدی و پیشران در توسعه پایدار اقتصاد گردشگری کشور ایفا خواهد نمود. از حسن توجه و سعه صدر کلیه حاضران و سروران گرامی صمیمانه سپاسگزارم.

جناب آقای منصور علیمردانی، نماینده محترم مردم ابهر، خرمدره و سلطانیه در مجلس شورای اسلامی: بسم الله الرحمن الرحیم. با سلام و عرض احترام حضور جمع حاضر در این نشست؛ فرا رسیدن ایام سوگواری محرم و همچنین شهادت قائد عظیم‌الشأن و شهادت سرداران و هموطنان عزیزمان را تسلیت عرض می‌نمایم. در عین حال، پیروزی ملت شریف ایران و حصول دستاوردهای ارزشمند در مذاکرات اخیر را تبریک گفته و امید دارم این گشایش‌ها، منشأ خیر و برکت برای کشور باشد.

واقعیت این است که ایران بهشت منحصربه‌فرد گردشگری مذهبی و ادیان است؛ وجود ۸۷۰۰ بقعه متبرکه، بارگاه منور امام هشتم (ع)، بارگاه حضرت معصومه (س) در قم و در کنار آن‌ها وجود آتشکده‌های زرتشتیان در یزد، وجود کلیساهای تاریخی در اصفهان و کلیسای چوپان در جلفا، مؤید آن است که پیروان ادیان و مذاهب مختلف دارای سبقه قابل توجهی در این جغرافیا هستند. بررسی تجارب سفرهای زیارتی به مکه، عتبات عالیات و سوریه نشان می‌دهد که زائران صرفاً برای مناسک عبادی سفر نمی‌کنند، بلکه همواره بخشی از برنامه خود را به امور تجاری،

بازارگردی و بازدید از سایر جاذبه‌ها اختصاص می‌دهند؛ لذا ما نیز در کشورمان، ملزم به طراحی پکیج‌های تلفیقی "سفر معنوی و سفر گردشگری" هستیم. در همین راستا، فرودگاه بین‌المللی زنجان ظرفیتی راهبردی است که در صورت فعال‌سازی و برقراری پروازهای هدفمند، امکان تعریف تورهای منسجم یک تا چندروزه برای زائران را فراهم می‌سازد.

اما چالش اصلی ما معطوف به حوزه زیرساخت و مدیریت فرآیندهاست. به عنوان مصداق، در ایام عید قربان در مناسک حج، حدود ۳ میلیون رأس قربانی، ذبح می‌شود. کشور عربستان علاوه بر زائرین داخلی، هر ساله پذیرای ۱ میلیون و ۷۰۰ هزار زائر خارجی است و برای مدیریت این زائرین، زیرساخت‌های مهندسی عظیمی را مستقر نموده است؛ به طوری که شبکه راه‌های مواصلاتی، جمعیت ۳ میلیونی را در فاصله میان اذان صبح تا طلوع آفتاب، ظرف کمتر از دو ساعت از مشعرالحرام به منا، جمرات و قربانگاه‌ها هدایت می‌کند و اسکان آنان در مجتمع‌های چادری و هتل‌ها بدون کمترین عارضه‌ای مدیریت می‌شود. متأسفانه ما نه تنها در توسعه این ابعاد ساختاری، توفیق چشمگیری نداشته‌ایم، بلکه در فرآیندهای رفتاری و آموزشی نیز دچار ضعف هستیم. بحث آموزش و تسلط به زبان‌های خارجی در بدنه راهنمایان گردشگری (تور لیدرها) مورد توجه قرار نگرفته است. در عربستان، حتی دست‌فروشان محلی با گذراندن دوره‌های کاربردی کوتاه‌مدت، به زبان‌های مختلف بین‌المللی (فارسی، عربی، چینی، انگلیسی و فرانسوی) مسلط شده و بر اساس ملیت مخاطب، کالا و خدمات خود را ارائه می‌دهند؛ اما در مقابل، ما برای گردشگر خارجی، ساعت‌ها برنامه‌های خطابه و نوحه به زبان فارسی اجرا می‌کنیم که عملاً به دلیل عدم درک زبانی، جذابیت و اثربخشی فرهنگی ندارد. از سوی دیگر، در حوزه رسانه‌های نوین و تولید محتواهای کوتاه (ریلز و کلیپ‌های چند دقیقه‌ای) جهت معرفی پتانسیل‌های کشور در سطح بین‌المللی به شدت منفعل بوده‌ایم. این کم‌توجهی حتی در سطح داخلی نیز مشهود است؛ به طوری که بنای عظیمی چون گنبد سلطانیه در مجاورت ما قرار دارد، اما درصد قابل توجهی از جامعه بومی حتی یک‌بار از آن بازدید نکرده‌اند و یا نرخ مصرف و حمایت از صنایع دستی زنجان در سبد خرید جامعه بومی، ناچیز است.

اینجانب خطاب به جناب آقای دکتر دارابی و مجموعه وزارت میراث فرهنگی و گردشگری اعلام می‌دارم که قوه مقننه و مجلس شورای اسلامی آمادگی کامل دارد تا در صورت نیاز به اصلاح مقررات، تسهیل فرآیندهای ورود زائر و روان‌سازی صدور روادید، گام‌های قانونی لازم را بردارد. یکی از ابرچالش‌های کنونی، فقدان زیرساخت‌های نوین در حوزه نقل و انتقالات مالی، اسکان، حمل و نقل و ... است. گردشگر خارجی نباید مجبور به حمل فیزیکی ارز و مسکوکات باشد، بلکه باید بستر استفاده از کارت‌های اعتباری بین‌المللی (کردیت کارت) در شبکه بانکی کشور فراهم گردد. فراتر از این موارد، احترام به تکثر فرهنگی، رسوم و سنت‌های زائرین ورودی بسیار حائز اهمیت است. باید از ظرفیت اقلیمی بی‌نظیر و چهارفصل ایران به نحو احسن بهره‌برداری کنیم؛ جغرافیایی که به طور همزمان امکان اسکی در پیست شمشک و شنا در فضاهای روباز را داراست.

مسئولان محترم برای تحول در این حوزه، پای کار هستند و مجلس شورای اسلامی نیز یار و پشتیبان اجرایی آنان خواهد بود. مراتب تقدیر و تشکر ویژه خود را از برگزارکنندگان این مراسم، ارکان اتاق بازرگانی ایران و به ویژه جناب آقای دکتر یوسفی اصل در اتاق بازرگانی زنجان، و همچنین استاندار محترم، معاونین و مدیران کل استانی و مسئولان عالی‌رتبه وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی ابراز می‌نمایم. برای سلامتی و توفیق همگی آرزوی سربلندی دارم.

جناب آقای علی صادقی، معاون محترم سیاسی، امنیتی و اجتماعی استانداری زنجان: با سلام و احترام حضور همکاران و حاضرین گرامی در این نشست عالی؛ در ابتدا یاد، نام و خاطره شهیدان گلگون‌کفن انقلاب اسلامی از بدو نهضت شکوهمند ۱۵ خرداد تاکنون و نام و یاد امام راحل (ره) و امام شهیدمان را گرامی می‌داریم و از درگاه باری‌تعالی، سلامتی و طول عمر با عزت برای مقام معظم رهبری را مسألت می‌نماییم.

داده‌های آماری که در این جلسه ارائه شد، ابعادی تکان‌دهنده و قابل تأمل از اقتصاد صنعت گردشگری را عیان می‌سازد. درآمد کشور عربستان سعودی صرفاً از حوزه گردشگری مذهبی، هم‌سنگ با کل بودجه سالانه کشور ما است. در واقع، عربستان در دهه‌های گذشته در این حوزه، سرمایه‌گذاری کرده و در حال حاضر به درآمد چشمگیری رسیده است.

استان زنجان از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های زیادی در حوزه گردشگری برخوردار است که باید مورد توجه قرار گیرد. در حوزه اکوتوریسم، در سنوات گذشته، از سوی استان یک پروپوزال تخصصی را به جناب آقای مرعشی (معاون محترم رئیس‌جمهور وقت) ارائه نموده و منطقه سهرورد (سد گلابر) را به عنوان منطقه ویژه گردشگری پیشنهاد دادیم. استدلال فنی ما در آن مقطع، تکیه بر تاریخچه منطقه و مبتنی بر پتانسیل‌های بی‌بدیل اکوتوریسم آن منطقه بود.

نگاهی به کشور ترکیه نشان می‌دهد که این کشور صرفاً از محل میزبانی اردوهای ورزشی و فوتبالیِ کشورهای حوزه خلیج فارس، عوایدی فراتر از کل بودجه سالانه ما کسب می‌کند؛ ترکیه به تنهایی چندین برابر این رقم را از صنعت گردشگری تصاحب می‌نماید.

متأسفانه به‌رغم وجود چنین پتانسیل‌هایی، شهر زنجان حتی از وجود یک هتل پنج‌ستاره محروم است. در آستانه رویداد ملی یوم‌العباس، مقامات متعدد جهت حضور در مراسم در حال پیگیری و هماهنگی هستند، اما ما در زیرساخت‌های اولیه پذیرایی و اقامتی دچار مضیقه هستیم. حدود ۲۵ درصد از جمعیت کشور عربستان سعودی و بخش عمده‌ای از ساکنان کشورهای بحرین، کویت و عراق را شیعیان تشکیل می‌دهند که اشتیاق بالایی برای سفر به ایران و درک معنویت آیین یوم‌العباس زنجان دارند، اما ضعف زیرساخت‌ها مانع جذب آنان شده است.

از روز نخست قبول مسئولیت و آغاز به کار در استانداری، در گفتگو با استاندار محترم طرحی راهبردی را تحت عنوان زنجان به اضافه ۱۰ پیشنهاد کردیم؛ هدف این طرح، تمرکز ویژه بر حل ۱۰ معضل و ابرچالش ساختاری استان زنجان در طول دوره مسئولیت است. برخی از معضلات به اصلاح زیرساخت‌های اولیه معطوف است. جناب آقای ضرغامی وزیر سابق نیز در بازدیدهای میدانی خود، به درستی بر اصلاح زیرساخت‌های اولیه خدمات شهری و بهداشتی در اماکن تاریخی به عنوان محرک اولیه جذب توریست تأکید می‌کردند.

در چارچوب طرح زنجان به اضافه ۱۰، موضوع توسعه شبکه حمل‌ونقل به عنوان اولویت اول پیشنهاد شد که خوشبختانه با پیگیری‌های مستمر، در دولت چهاردهم (دولت آقای دکتر پزشکیان) به ثمر نشست. پروژه دوخطه کردن راه‌آهن زنجان- تهران، برکات ساختاری فراوانی برای استان دارد؛ این طرح، زمان سفر ریلی از پایتخت به زنجان را از حدود ۴ ساعت به یک ساعت و نیم کاهش داده و لذا تردد، اتراق و ماندگاری مسافران را تسهیل می‌کند. باید پذیرفت که فرآیند رفت‌وآمد و سفر به زنجان همچنان نیازمند تسهیل است؛ زیرساخت‌های استان نیازمند توسعه هستند. علیرغم اینکه، زنجان دارای فرودگاه است اما باید پذیرفت که بخش خصوصی تنها زمانی در توسعه خطوط هوایی و هتل‌داری سرمایه‌گذاری می‌کند که از توجیه اقتصادی آن اطمینان داشته باشد. اگر ما زیرساخت‌ها را اصلاح و پتانسیل‌های زنجان را به کشورهای حوزه خلیج فارس، عراق و آذربایجان معرفی کنیم، تحول اقتصادی رخ خواهد داد. جمهوری آذربایجان که از سال ۱۹۹۱ میلادی به استقلال رسیده است، با سرمایه‌گذاری‌های کلان، ظرفیت‌های خود را فعال نموده و به درآمد قابل توجهی از حوزه گردشگری رسیده است. این در حالی است که کشور ما به لحاظ ارزش میراثی بسیار بالاتر از کشور آذربایجان است و پتانسیل‌های بی بدیلی برای جذب گردشگر دارد.

آیین با شکوه یوم‌العباس، پتانسیل گردشگری بسیار مهمی برای استان زنجان است که با همکاری همه‌جانبه می‌توان از این ظرفیت بهره برد. حسینیه اعظم زنجان به عنوان یک میراث معنوی ثبت‌شده با قدمتی دو قرنی، همگام با بافت بازار تاریخی زنجان شکل گرفته و پتانسیلی است که تمامی شیعیان مایل به حضور در آن هستند؛ لذا آماده‌سازی زیرساخت‌های آن ضروری است. از سوی دیگر، حوزه صنایع دستی جهت ایفای نقش مؤثر در اقتصاد مدرن، نیازمند طراحی یک پکیج جامع و تلفیقی است؛ چرا که نگاه تک‌بعدی و مجزا به صنایع دستی یا گردشگری مذهبی، اثربخشی لازم را نخواهد داشت و این دو حوزه باید در زنجیره‌ای واحد تعریف شوند.

در همین راستا، پیشنهاد رسمی و مشخص اینجانب به جناب آقای دکتر دارابی و مجموعه وزارت میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، تأسیس دبیرخانه دائمی گردشگری مذهبی و آیینی کشور با مرکزیت استان زنجان است. استقرار این دبیرخانه ملی در زنجان با همت همگانی مردم شریف و ارگان‌های اجرایی، علاوه بر توسعه گردشگری مذهبی استان، بستر معرفی صنایع دستی استان به بازارهای جهانی را نیز فراهم خواهد ساخت و ما را به اهداف نقشه راه تدوین شده‌ی اتاق بازرگانی نزدیک خواهد کرد. در پایان، از حضور کلیه بزرگان، مسئولان محترم وزارت میراث فرهنگی به‌ویژه استاد گرانقدر جناب آقای دکتر دارابی تشکر می‌کنم. همچنین از ارکان اتاق بازرگانی ایران و از مساعی ارزنده جناب آقای دکتر یوسفی و همکارانشان در شکل‌گیری این همایش راهبردی، تقدیر و تشکر می‌نمایم.

جناب آقای علی دارابی، قائم مقام محترم وزیر میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی: بسم الله الرحمن الرحیم. یاد شهدای حوزه صنایع دستی استان زنجان در جنگ ۴۰ روزه، شهید ستار خدابخش، شهید حسین زارعی، شهید علیرضا حبیبلو و شهید جبار حسنی را گرامی می‌داریم و به ارواح طیبه همه شهدا درود می‌فرستیم.

پیروزی و فتح و ظفر ملت بزرگ ایران را تبریک عرض می‌کنم. دشمنان برای تسلیم شدن ایران، نقشه داشتند، اما امروز در شرایطی هستیم که در کشور متجاوز در جریان بازی‌های جام جهانی فوتبال، پرچم جمهوری اسلامی با افتخار به اهتزاز درمی‌آید و همه دنیا به مقاومت و ایستادگی این ملت، تعظیم می‌کنند.

این پیروزی بر همه مبارک؛ بر شهیدان و قائد شهیدان و بر کودکان شهید میناب مبارک باشد. مردم ما ۱۰۷ شبانه‌روز در میادین ایستادگی کردند. ما به احترام این زنجیره بزرگ انسانی، به احترام این همبستگی ملی و به احترام این جنبش ضد بیگانه و ضد دشمن، این اثر را ثبت ملی کردیم. افتخار آن در طول تاریخ برای مردم ایران باقی خواهد ماند. ایرانیان در طول تاریخ، نماد مقاومت و ایستادگی بوده‌اند. شاهنامه فردوسی کتاب خرد ایرانیان است. آن حکیم بزرگ در ۵۲ هزار بیت شعری که در شاهنامه جمع‌آوری کرده، بیش از ۲۰۰۰ بار از واژه ایران و بیش از ۶۵۰ بار از خرد و خردورزی سخن گفته است. در واقع، شاهنامه کتاب خردورزی، عقلانیت و خرد جمعی ایرانیان است. شاهنامه، شناسنامه و سجلد ملی ما ایرانیان است و ما به آن افتخار می‌کنیم.

ایران عزیز، بیش از یک میلیون اثر تاریخی دارد. از سال ۱۳۱۰ تاکنون فقط نزدیک به ۳۵ هزار اثر را ثبت کرده‌ایم. ایران بیش از ۷۰۰۰ سال قدمت دارد؛ کشوری که ۲۹ اثر ثبت جهانی آن در فهرست یونسکو ثبت شده است. ما سال گذشته در جریان جنگ ۱۲ روزه در مقر یونسکو اثری به نام محوطه‌های پیش از تاریخ خرم آباد با قدمت ۶۳ هزار سال را ثبت جهانی کردیم. در این رابطه، رئیس جلسه اعلام کرد که در تاریخ یونسکو، اثری به این قدمت ثبت نشده است. ایران سرزمینی پر از آثار تاریخی است؛ از این‌رو، باید ایران را یک موزه باز بنامیم، یک موزه‌ی بدون سقف به وسعت ایران.

به چند نکته بسنده می‌کنم: ما به دولت مقتدر (اما با اندازه کوچک) و به بخش خصوصی مقتدر (و با اندازه بزرگ) نیاز داریم. ما باید کارهای بزرگی برای فرزندانمان انجام دهیم. در وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی آمادگی داریم با همکاری بخش خصوصی و اتاق بازرگانی، توسعه را رقم بزنیم. اتاق بازرگانی دارای ظرفیت بسیار بزرگ و توانمند است و با تجربه و عملکرد موفقیت‌آمیزی که در گذشته داشته است، می‌تواند در این حوزه نیز موفق ظاهر شود. در حال حاضر، بحث هیئت امنایی کردن بناهای تاریخی مطرح شده و با حفظ پروتکل‌ها و استانداردهای میراث، می‌توان این بناها را به بخش خصوصی واگذار نمود و اتاق بازرگانی می‌تواند در این مسیر، راهگشا باشد. گنبد سلطانیه در استان زنجان می‌تواند یکی از این بناها باشد که به صورت هیئت امنایی توسط بخش خصوصی مدیریت شود. گنبد سلطانیه به عنوان اثری که ثبت جهانی شده تنها متعلق به مردم سلطانیه و زنجان و ایران نیست بلکه متعلق به جامعه بشری است. وظیفه حفاظت، صیانت و نگهداری از آن، یک وظیفه همگانی است. گنبد سلطانیه می‌تواند به رونق کسب و کار در استان و کشور کمک نماید. بر اساس برنامه هفتم، بایستی در

پایان برنامه، هزار موزه در ایران ساخته شود. در حال حاضر ۸۳۰ موزه داریم. ما به دنبال این هستیم که هر شهر، یک موزه داشته باشد. اگر از زنجان به عنوان شهر جهانی ملیله نام می‌بریم، باید موزه ملیله‌کاری در استان فعال شود تا مردم و جهانیان از آن بازدید نمایند. در این راستا، طی جلسه‌ای که با جناب آقای بیات‌منش معاون محترم استاندار داشتیم، مصوب کردیم که کاربری اداری عمارت دارایی زنجان، تعطیل و این عمارت تبدیل به موزه شکیل و جذاب برای حوزه ملیله‌کاری شود تا تمام ظرفیت‌های زنجان به عنوان شهر ملیله، در یک جای مشخص برای گردشگران، قابل رؤیت باشد.

در اجرای طرح هر شهر، یک موزه، شهرداری‌ها و اتاق بازرگانی می‌توانند پیش‌قدم شوند. در حوزه صنایع دستی ۴۰۰ رشته شناخته شده در دنیا وجود دارد که ۳۰۰ رشته نیز در ایران وجود دارد و استان زنجان یکی از اقطاب و پایتخت‌های صنایع دستی می‌باشد.

در حوزه گردشگری تا پایان برنامه هفتم، ایران باید پذیرای ۱۷ میلیون گردشگر باشد. بایستی سالانه ۱۰۰ هتل ۴ ستاره و ۵ ستاره بسازیم، به ۵۰۰ فروند هواپیما، نیاز داریم که همه این‌ها نیاز به توسعه زیرساخت دارد. لذا این حوزه نیازمند سرمایه‌گذاری بخش خصوصی است. دولت نیز باید در نقش تسهیل‌گر و حمایت‌کننده ظاهر شود و با حذف مداخلات غیرضروری، فضا را برای رغبت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی مهیا سازد.

ما در دوران پساجنگ باید تصمیمات بسیار مهم و اساسی در این حوزه بگیریم. امروزه گردشگری جزء سه صنعت پیشران دنیا قرار گرفته است. ایران کشوری با اقلیم چهار فصل و همچنین با تعدد و تکثر فرهنگی است. ایران بستر هم‌زیستی مسالمت‌آمیز ادیان بوده است. ایجاد مساجد، بقاع، صومعه‌ها، آتشکده‌ها، کلیساها و کنیسه‌ها در کنار یکدیگر، گواهی بر گفتمان ادیان مختلف در ایران می‌باشد. در طول قرن‌ها، پیروان ادیان مختلف در ایران، با هم هم‌زیستی مسالمت‌آمیز داشته‌اند. ثبت جهانی کلیساهای ارامنه و ثبت ملی رویدادهای آیینی نظیر ضیافت افطار و روضه‌های خانگی، گواه این غنای فرهنگی و دینی است.

باید از ظرفیت‌های متنوع آیینی که در کشور وجود دارد، بهره ببریم. سطح روایتگری و تولید محتوا در این بخش، باید منطبق بر معیارهای مخاطبان به ویژه نسل جوان (که در عصر حاضر با هوش مصنوعی زندگی می‌کند)، ارتقا یابد که در این صورت، رونق پایدار اقتصادی در این حوزه حتمی است. آرزو می‌کنم که انشالله پس از جنگ، ثبات دائمی بر کشور حاکم باشد و شاهد رونق کسب و کارها و توسعه روزافزون صنعت گردشگری باشیم. ما هم به عنوان خادمان کوچک شما در وزارت میراث فرهنگی، آماده مساعدت و همکاری هستیم.

مصـــوبات اســـتانی		
ردیف	عنـــوان دستـــور جلسه	تصمیم/ تـــــصمیمات
۱	**دستور جلسه (۱): بررسی نقش بخش خصوصی در توسعه گردشگری ادیان**	**الف) طراحی پکیج گردشگری ادیان و مذاهب، مختص استان زنجان با همکاری بخش دولتی و خصوصی** - مقرر شد پکیج گردشگری ادیان و مذاهب استان با همکاری اداره میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان، اتاق بازرگانی زنجان، مساجد حسینیه اعظم و زینبیه اعظم و تشکل‌های ذی‌ربط بخش خصوصی، طراحی و بر اساس این پکیج، برنامه‌ریزی لازم جهت جذب

		گردشگر جهت حضور در مراسم مذهبی و آیینی استان از جمله مراسم عزاداری یوم‌العباس، مراسم تغزیه‌خوانی ارمغانخانه و ... صورت گیرد. مقرر شد در این پکیج علاوه بر معرفی جاذبه‌های مذهبی و آیینی، سایر جاذبه‌های گردشکری، فرهنگی و صنایع دستی استان نیز جهت معرفی به گردشگران در نظر گرفته شود و آژانس‌های مسافرتی و گردشگری استان در قالب این پکیج نسبت به جذب گردشگر اقدام نمایند.
		ب) تدوین تقویم رویدادهای آیینی، مذهبی و فرهنگی استان - مقرر شد در راستای توسعه گردشگری مذهبی و دینی در استان، تقویم رویدادهای آیینی، مذهبی و فرهنگی استان تدوین شود و بر اساس این تقویم، برنامه‌ریزی لازم جهت جذب گردشگر جهت حضور در رویدادهای مذکور صورت گیرد.
		ب) توسعه موزه‌ها در استان در راستای تحقق اهداف توسعه گردشگری ادیان - مقرر شد موزه‌ای مرتبط با مراسم مذهبی و آیینی استان برای بازدید گردشگران داخلی و خارجی با همکاری اداره میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری استان و اتاق بازرگانی زنجان شکل گیرد. همچنین مقرر شد کاربری اداری عمارت دارایی زنجان، تعطیل و این عمارت تبدیل به موزه ملیله‌کاری استان شود تا ظرفیت‌های زنجان به عنوان شهر جهانی ملیله در این موزه، برای گردشگران قابل رؤیت باشد.
۲	**<u>خارج از دستور جلسه</u>: ضرورت همکاری و مساعدت وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی جهت ارائه تسهیلات کم‌بهره جهت احداث هتل پنج ستاره در زنجان**	- با توجه به مرتفع شدن مشکلات تأمین زمین پروژه احداث هتل پنج ستاره در زنجان، مقرر شد همکاری لازم از سوی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در راستای ارائه تسهیلات کم‌بهره به مبلغ ۵۰۰ میلیارد تومان جهت ساخت هتل مذکور از محل صندوق توسعه ملی و یا منابع داخلی وزاتخانه صورت گیرد و این تسهیلات در اختیار سرمایه‌گذار بخش خصوصی قرار گیرد.

موضوعات مـــلی و فـــــراگیر		
ردیف	عنـــوان دستـــور جلسه	پیشنهاد/پیشنهادات
۱	**دستور جلسه (۱): نقش بخش خصوصی در توسعه گردشگری ادیان**	پیشنهادات شورای گفتگوی استان زنجان در راستای توسعه گردشگری ادیان و مذاهب در کشور، به شرح ذیل به دبیرخانه شورای ملی دولت و بخش خصوصی منعکس می‌گردد: ۱- در راستای توسعه گردشگری ادیان و مذاهب در کشور و بهره‌گیری از ظرفیت‌های این حوزه، پیشنهاد می‌شود سند ملی توسعه گردشگری ادیان و مذاهب با همکاری وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، ادارات استانی ذی‌ربط و تشکل‌های بخش خصوصی تدوین و ابلاغ شود. ۲- با توجه به نبود آمار دقیق و قابل اتکا در حوزه گردشگری مذهبی، پیشنهاد می‌شود که "سامانه ملی آمار گردشگری مذهبی" با همکاری وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، مؤسسات فرهنگی و مذهبی کشور و تشکل‌های ذی‌ربط بخش خصوصی طراحی شود و بر این اساس، تعداد گردشگران و میزان درآمد حاصل از گردشگری مذهبی، مقاصد گردشگری و ... در این حوزه رصد گردد. ۳- با توجه به ظرفیت‌های فرهنگی و مذهبی در اغلب استان‌های کشور، پیشنهاد می‌شود تقویم رویدادهای مذهبی و آیینی کشور با همکاری وزارتخانه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، فرهنگ و ارشاد اسلامی و سایر نهادهای ذی‌ربط تدوین شود. همچنین پیشنهاد می‌شود دبیرخانه دائمی گردشگری مذهبی و آیینی کشور با مرکزیت استان زنجان، تأسیس و امور مرتبط از طریق این دبیرخانه پیگیری گردد.